

УДК 340

А. М. Мерник, аспірантка НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України

Підходи до розуміння громадянського суспільства: шляхи становлення

Громадянське суспільство є одним із найбільш складних понять теоретико-практичної дискусії. Неоднозначність підходів до поняття громадянського суспільства виявляється в ототожненні, протиставленні й взаємодоповненні громадянського суспільства та держави, прирівнюванні громадянського суспільства до економічних відносин або наполяганні на необхідності «поліпшення всіх аспектів неринкових відносин громадянського суспільства»¹.

У цій статті буде послідовно розглянута історія розвитку філософсько-правової думки про громадянське суспільство, яка дозволить визначити витоки багатозначності означеного терміна, показати, що неоднозначність у розумінні громадянського суспільства не є новою.

Поняття «громадянське суспільство» було введено у науковий обіг у XVI столітті голландським вченим та політиком Гуго Гроцієм. Однак це не означає, що до того, як його теоретично обґрунтували, явище не існувало на практиці і про нього не міркували раніше.

¹ La societe civile, Centre universitaire de recherche administrative et politiques de Picardie. PUF. – 1986. – P. 9.

Громадянське суспільство вперше відображено в історичних, філософських і політико-правових творах давніх греків, а також римських філософів та юристів. Так, Цицерон іноді використовує термін «громадянське суспільство» для позначення республіки чи міста, оскільки, на його думку, вони об'єднані одним законом: «закон — це політичний, соціальний зв'язок», тобто закон — це початок, який об'єднує громадянське суспільство¹. Для Цицерона громадянське суспільство — це політично та юридично організоване суспільство, на відміну від усього людства або суспільства людства².

Громадянське суспільство розглядалось й найвидатнішим давньогрецьким філософом Арістотелем. Перед тим як визначити, що є держава, зауважує він, маємо з'ясувати поняття громадянина, бо держава є не що інше, як сукупність громадян, громадянське суспільство. Справжнє громадянство, а отже, і складене з громадян співтовариство, існує тільки там, де верховна влада діє в інтересах загального блага, тобто в державах, які грецький філософ називає правильними. Ідеться, звичайно, про «політію», єдину по-справжньому «правильну державу», яка дозволяє «великій кількості діяти в інтересах загальної користі»³.

Один із найвидатніших мислителів епохи Відродження Ніколо Макіавеллі вважав, що государ, який має можливість і право управляти підданими за допомогою страху і насильства, не зловживатиме цим, не буде порушувати майнових та особистих прав підданих, щоб не викликати їх ненависть. Мова, таким чином, йде про ознаки громадянського суспільства⁴. У роботі «Роздуми про першу декаду Тита Лівія» Макіавеллі пише про прагнення держави підірвати будь-яку діяльність суспільства, щоб самому піднятися. Проте пасивне суспільство, яке не опирається нестерпному гніту, не може вважатися громадянським.

¹ De République. Tome I. Livre I. Text établi et traduit par E. Brequet. – P. 32.

² Les Devoir. T. I: Introduction, Livre I, Texte établi par M. Testard. – 4e tirage. – 2009. – P. 249.

³ Арістотель. Політика / Арістотель. – К. : Основи, 2000. – С. 239.

⁴ Цит. за: Варьвдин В. А. Гражданское общество / В. А. Варьвдин // Соц.-полит. журн. – 1992. – № 8. – С. 23.

Нідерландський юрист Гуго Гроцій, спираючись на концепцію природного права, виводить з неї суспільний союз, здатний функціонувати відповідно до принципів моралі та права. Разом з ними, за Гроцієм, приходять як впевненість у самозбереженні, так і забезпечення недоторканності власності особи. На цій же основі природного права виникає й держава як необхідний інститут, службовець охорони громадянського суспільства. Бо зацікавлене у загальній вигоді громадянське суспільство не може обійтися ні без законів, ні без тих установ, які надають їм силу і значення. З виникненням держави суверенітет переходить від громадянського суспільства до неї. Так, пише Гроцій, імператор Валентиніан справедливо заявив: «Ваша воля була обрати мене імператором, а тепер ви в моїй волі»¹.

Томас Гоббс вже використовує поняття «громадянське суспільство» у прямому сенсі, хоча й непослідовно. В одних випадках він фактично ототожнює громадянське суспільство з державою, в інших — роз'єднує. З одного боку, Гоббс стверджує, що держава не пов'язана громадськими законами, звичаями, правом. «Поза державою панування пристрастей, війна, страх, бідність, самотність, варварство, дикість...» — пише Гоббс у своїй роботі «Про громадянина». З другого боку — він вважає, що держава, подібно біблейському чудовиську Левіафану, підпорядковує собі все і вся, і через поняття «громадянське суспільство» показує, що саме підпорядковується державі.

Т. Гоббсом визначається структура громадянського суспільства, яке включає в себе: 1) державу, що має верховною владою суверена; 2) групи і об'єднання громадян; 3) окремих громадян, підданих государя і суверена (службовців) та представників тих чи інших груп і об'єднань².

Для системи філософських поглядів Джона Локка важливе значення мало обґрунтування приватної власності як невід'єм-

¹ Гроций Г. О праве войны и мира / Гуго Гроций ; пер. с лат. А. Л. Сакетти. — М. : Ладомир, 1994. — 868 с.

² Цит. за: Струсь К. А. Развитие идеи гражданского общества в истории социально-философской и политической мысли / К. А. Струсь // История государства и права. — 2010. — № 12. — С. 22.

ного атрибута самої людини. «Основною метою вступу людей у суспільство, — пише Дж. Локк, — є прагнення мирно і безпечно користуватися своєю власністю, а основним знаряддям і засобом для цього служать закони, встановлені в цьому суспільстві»¹. Для природного стану характерна ситуація, коли кожен є суддею і катом. Одягати на себе узи громадянського суспільства означає погодитися з іншими людьми об'єднатися для зручного і мирного спільного проживання, для спокійного користування своєю власністю і бути при цьому в більшій безпеці, ніж ті, хто не є членом такого суспільства.

У роботі Дж. Локка «Два трактати про державне правління», яка була написана більше 300 років тому, автор висловив й понині актуальне твердження, що для жодної людини, яка існує в громадянському суспільстві, не може бути зроблено винятку із законів цього товариства. Він підкреслює, що урядова влада не має права ні в кого відібрати «власність», при цьому під власністю філософ розуміє все, що є у людини, — не лише майно, а й право на життя, здоров'я, честь і гідність, а також інші законні права. Якщо ж уряд порушує цей принцип і діє всупереч йому, піддані мають право повстати, розірвати договір з існуючим урядом і встановити нову владу.

Шарль Луї де Монтеск'є у творі «Про дух законів» розглядає громадянське суспільство як результат історичного розвитку, як четвертий ступінь людської історії після природного стану, сім'ї та героїчного часу². Громадянське суспільство, за Монтеск'є, є суспільство ворогування людей один з одним, яке для запобігання і нейтралізації цієї ворожнечі перетвориться на державу. Державність внутрішньо присутня, але не тотожна громадянському суспільству. Громадянське суспільство, за Монтеск'є, — найважливіша гарантія від свавілля і диктатури.

Французький філософ-просвітник Жан-Жак Руссо створює свою особливу концепцію суспільного договору. Завдяки суспільному договору людина переходить зі стану природного в стан громадянський. З цим новим станом Руссо пов'язує три

¹ Локк Дж. Сочинения : в 3 т. / Дж. Локк. — М., 1985—1988. — Т. 3. — С. 339.

² Монтескье Ш. О духе законов / Ш. Монтескье // Избр. произведения. — М. : Госполитиздат, 1955. — С. 241.

головні якості, що утворюють особистість: «право власності на все, чим володіє», громадську свободу, обмежену єдиною загальною волею, і ще «свободу моральну», яка заважає особистості вчиняти щось за першим же бажанням. Ж.-Ж. Руссо загострює протилежність громадянського суспільства, носієм якого є людина — власник з приватним інтересом, і політичної держави, яку репрезентує громадянин. Дуалізм приватного та суспільного інтересів не долається на чиюсь користь. Знищення однієї зі сторін призвело б до загибелі цілого¹.

У 1714 році з'являється робота Бернарда де Мандевіля «Байки про бджіл або особисті пороки суспільної користі». Книга викликала бурю обурення через парадоксальність аргументів, згідно з якими особисті інтереси породжують суспільне благо. Автор пояснює, що прагнення до особистих інтересів далеко не викликає занепаду суспільства, а навпаки, сприяє добробуту всіх. До Мандевіля термін «громадянське суспільство» довгий час вважався синонімом політичного суспільства, проте він прагне відійти від цього розуміння і замість цього позначити громадянське суспільство як численні відносини обміну, споживання і взаємовигоди, які охоплюють частину матерії суспільства².

Розкриваючи філософсько-правову парадигму громадянського суспільства, слід сказати кілька слів про фізіократів, для яких на першому місці стоїть економічне суспільство, а вже потім політичне. Останнє опиняється на другому плані, оскільки головна увага приділяється так званому природному суспільству (*société naturelle*), диференційованому за ознаками своєї ролі в економічній сфері. Людина як особистість може гідно існувати лише в боговстановленому природному суспільстві, оскільки саме в ньому вона може і шукати, і знаходити економічні захист і незалежність, під якими слід розуміти передусім відмову від державної опіки в майновій сфері суспіль-

¹ Цит. за: Швец Е. Е. Гражданское общество и правовое государство: политологический дискурс / Е. Е. Швец // Держава і право. Юридичні і політичні науки. — К.: Ін-т держави і права НАН України, 2001. — Вип. 9. — С. 517.

² F Châtelet. *Société civile et civilisation: Histoire des idéologies*. — Hachette, 1978. — P. 21.

ної життєдіяльності. І цим самим в особистості пробуджується громадянин. Такою є спрощено викладена концепція відомого глави фізіократів Ф. Кене, автора широковідомої свого часу «Економічної таблиці» (1758 р.)¹.

Політичному і державному розумінню громадянського суспільства протиставляє зовсім іншу концепцію й Адам Сміт. Однак ніколи у «Багатстві народів» Сміт не використовує термін «громадянське суспільство». Сміт не наважився піти проти домінуючого використання терміна громадянського суспільства. Шанувальник Гоббса, Локка, Дідро і Руссо, яких він цитує і коментує у своєму листі про Единбурзький Огляд, Сміт не міг ігнорувати термін «громадянське суспільство». Він вважає за краще використовувати «суспільство» і «нація». Суспільство є для нього механізмом, який регулюється своїми законами, — це приватний інтерес, обмін, потреби. Він регулюється «простою системою і труднощами природної свободи», якій держава жодним чином не повинна заважати функціонувати. Оскільки ця система є «природною», громадянське суспільство містить у собі свій власний принцип порядку: «торгівля і виробництво поступово створюють регулярні уряд і порядок і разом з ними свободу і індивідуальну безпеку»². Суспільство, керуючись власною внутрішньою необхідністю, не має необхідності бути «громадянським», тобто регулюватися законами держави. Сміт вважає кращим слово «суспільство», ніж термін «громадянське суспільство», бо останній збиває з пантелику через неясність значення терміна «громадянське». Відносно соціальної системи, то держава повинна здійснювати лише три функції: забезпечувати зовнішню безпеку, підтримувати внутрішній порядок і «здійснювати певні громадські роботи», коли приватна ініціатива відсутня. Сміт звертає увагу на особливості автономного суспільства, вільного від державного втручання, хоча, як не парадоксально, існує насправді в державах з розширеною системою втручання держави в громадянське суспільство, у Франції та Англії того часу.

¹ Цит. за: Гражданское общество: опыт исследования // Государство и право. — 1992. — № 6. — С. 142.

² F Châtelet. *Société civile et civilisation: Histoire des idéologies*, Hachette, 1978. — P. 21.

У ту ж епоху англієць Адам Фергюсон видає свої «Нотатки з історії громадянського суспільства». Він займався історією і філософією, взявши на себе, зокрема, завдання про збудження інтересу до питання про громадянське суспільство, яке, як він писав, хоча розуміється, але не досліджується. Переходячи до сучасної йому Англії, Фергюсон вважає це суспільство цілком «громадянським», але і йому загрожує розкладання внаслідок відчуження один від одного його складових елементів: цивільних і військових, підприємців і робітників, чиновників і народу в цілому. І звідси: зберегти громадянську свободу і державні інститути можливо не інакше як через усвідомлення привілейованими станами (і перш за все землевласниками) своєї ролі у підтримці громадянської злагоди, не відмовляючись, зрозуміло, від політичного і державного керівництва суспільством.

Розглядає питання громадянського суспільства й Поль Анрі Гольбах. Він виходить із природної нерівності людей, фізичної та інтелектуальної. З цього випливає необхідність пошуку для людини належної опори в суспільному організмі. З природженої нерівності людей Гольбах виводить і потребу в законі, який утримує від поганих і антисуспільних вчинків. Звідси і потреба у тлумаченні законів, яка викликає до життя уряд, зобов'язаний дотримуватися принципів, що лежать в основі суспільного договору. За цим договором усі люди рівні у своїх правах, а уряд повинен перебувати під загальним контролем, оскільки громадянське суспільство, що утворилося з договору, зберігає за собою вищу суверенну владу. Саме суспільство здатне створити та підтримувати належне середовище проживання¹.

Новизну в загальне вчення про громадянське суспільство і державу вносять ідеї Томаса Пейна, який відокремлює ці форми життя одну від одної і вважає, що чим досконаліше громадянське суспільство, тим більше воно саморегулюється і меншою мірою потребує опіки з боку держави. Для Т. Пейна громадянське суспільство — безумовне благо, держава — неминуче зло. «Закони» громадянського суспільства виражають

¹ Гольбах П. А. Избранные произведения : в 2 т. Т. 1 / П. А. Гольбах. — М., 1963. — 715 с.

загальний інтерес, і вони за своїм значенням та впливом стоять вище законів, прийнятих урядовими органами.

Вільгельм фон Гумбольдт розглядав громадянське суспільство як утворення, яке складається з людей, а багатство натури і характеру людини проявляється саме в їх союзі, саме тому воно більш значне, ніж держава, що складається з громадян. Держава — це лише політичний союз, державні інститути та служби, а громадянське суспільство — це широка система національних утворень — організацій, спілок та інших об'єднань, які формуються самими людьми, знизу. Крім того, формується думка, що коли держава починає розростатися та контролювати всі сфери життя, то вона перешкоджає вільному розвитку суспільства та людини¹.

Важлива роль у розвитку філософсько-правової парадигми громадянського суспільства належить німецькій класичній філософії. Так, Іммануїл Кант ще у 1784 році у своїй праці «Ідея загальної історії у всесвітньо-громадянського плані» пише, що основною метою людського розвитку є досягнення «загального правового громадянського суспільства»². Він зазначає, що правове громадянське суспільство можливе лише за двох умов — за умови визнання повної індивідуальної свободи та наявності зовнішнього примусу у вигляді закону, який є обов'язковим для всіх без винятку членів спільноти. Пишучи про «найбільш справедливий громадянський устрій», І. Кант зазначає дві його складові. З одного боку, це «громадянське суспільство» як суспільство вільних індивідів. З другого боку, це правова держава, тобто така специфічна форма організації публічної влади, яка не дозволяє громадянському суспільству стати хаотично свавільною масою. При цьому розвиток громадянського суспільства обов'язково спричиняє рух у напрямі правової держави, а намагання посилити основи правової

¹ Цит. за: Третяк С. М. Формування поняття «громадянське суспільство» в західній та українській політико-правовій думці / С. М. Третяк // Правова держава : щорічник наук. пр. Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. — К. : Вид. Дім «Юрид. кн.», 2002. — Вип. 13. — С. 488–495.

² Кант И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане / И. Кант // Метафизические начала естествознания. — М., 1999. — С. 944.

державності завжди починатимуться зі зміцнення засад громадянського суспільства.

Громадянське правове суспільство, згідно з поглядами Канта, засноване на трьох фундаментальних принципах: 1) свободи кожного члена спільноти як людини, 2) рівності кожного з іншими як підданого; 3) самостійності кожного як громадянина. Пишучи про свободу у правовій державі, він виражає цей принцип такою формулою: «Ніхто не може змусити мене бути щасливим, як він того хоче, всупереч моєї волі... кожний вправі прагнути свободи, сумісної до закону зі свободою інших». З приводу тлумачення принципу рівності німецький мислитель зазначає: «Кожен член суспільства повинен мати можливість досягнути у ньому кожного ступеня того чи іншого стану, який він здатний досягти завдяки своїм талантам, старанності та вдачі, а всі інші члени спільноти не повинні перешкоджати йому своїми спадковими прерогативами»¹.

Дійсним засновником сучасної теорії громадянського суспільства став Георг Фрідріх Вільгельм Гегель². Сьогодні без згадування про роботи Гегеля не обходиться жодна публікація, присвячена громадянському суспільству. «Йому першому вдалось, — зазначають Дж. Л. Коен і Е. Арато, — найбільш успішно викласти концепцію громадянського суспільства у вигляді теорії високорозвиненого і складного соціального устрою»³.

Гегелівська термінологія та форма, в якій він викладає свої думки, винятково складні для розуміння і завжди залишають можливість для різного тлумачення. Перша проблема, з якою доводиться зустрічатися під час аналізу гегелівської теорії громадянського суспільства, — це неоднозначність у вживан-

¹ Кант И. О поговорке «Может быть это и верно в теории, но не годится для практики» / И. Кант // Основы метафизики нравственности. — М., 1999. — С. 537.

² Нікітін В. В. Гегель і формування теорії громадянського суспільства / В. В. Нікітін // Актуальні проблеми державного управління. — Х. : Вид-во Хар. НАДУ «Магістр», 2005. — № 3 (26). — С. 91.

³ Коэн Джин Л. Гражданское общество и политическая теория / Джин Л. Коэн, Э. Арато ; пер. с англ. И. И. Мюрберг и др. — М. : Весь Мир, 2003. — С. 140.

ні двох нерівних понять у німецькій мові *bürgerliche Gesellschaft*, які можуть позначати як громадянське суспільство, так і буржуазне суспільство. Стверджуючи, що індивідууми громадянського суспільства є приватними особами, він відмовляється розуміти громадянське суспільство як суспільство громадян. Гегель, який рідко використовує терміни іноземного походження, застосовує французьке слово «буржуазний» для того, щоб чітко позначити відмінності з громадянином: буржуазія — це ті, хто працює виключно на себе, захищає виключно свої особисті інтереси, на відміну від громадян, які керуються загальним інтересом. «Буржуазія» не тільки торговці та промисловці, але й взагалі всі люди, які піклуються лише про свою безпеку та приватну власність.

На відміну від своїх попередників, Гегель розглядає громадянське суспільство не як самостійну ізольовану сутність — це суперечило б засадам його філософії, — а як необхідний етап розвитку об'єктивного духу, що на шляху свого самопізнання послідовно втілюється в різні соціальні інститути: абстрактне право (право на власність насамперед), мораль (як характеристика окремої особистості, її саморефлексія) і моральність (моральне життя), яку Гегель на відміну від моралі співвідносив із суспільством у цілому. Моральність, у свою чергу, диференціюється в рамках тріади: сім'я — громадянське суспільство — держава. Випереджаючи свій аналіз цих категорій, Гегель розглядає громадянське суспільство як відносної тотальності відносин один до одного індивідуумів як самостійних осіб¹.

Гегелівська теорія дала поштовх, який обумовив появу багатьох концепцій громадянського суспільства, у тому числі марксистської концепції класів. Маркс і Енгельс розглядають громадянське суспільство як сферу матеріального, економічного життя людей. Вони доводять, що саме життєдіяльність суспільства є першооснова і головна рушійна сила історичного процесу. В їх творах громадянське суспільство виглядає як

¹ Гегель Г. Ф. В. Энциклопедия философских наук / Г. Ф. В. Гегель // Философия права : хрестоматия : учеб. пособие / под ред. Н. И. Панова. — Киев : ИД «Ин Юре», 2002.

громадська організація, що розвивається безпосередньо з виробництва та обігу, як сукупність економічних, виробничих відносин, які відповідають продуктивним силам і утворюють базис держави. На цьому базисі формуються соціальні відносини, які досягають ступеня групових та класових і починають сприйматися крізь призму особистих інтересів, прав і свобод. Маркс і Енгельс вважали, що революційні зміни, зокрема знищення приватної власності, експлуататорських класів, відбувається саме в громадянському суспільстві.

Фактично власниками основних засобів виробництва стають неантагоністичні класи і в перспективі відпадає необхідність у державі, яка підтримувала б панування одних класів над іншими.

Як Маркс, повертається до Гегеля й Антоніо Грамши, який бачить громадянське суспільство сферою приватних установ: церков, шкіл, профспілок... Громадянське суспільство не є сферою, яка перебуває вище держави: це її «база», «етична основа», яка здійснює функцію культурного і політичного панування¹.

Ідея громадянського суспільства набула розвитку й у працях представників української національної філософсько-правової думки. Так, у творах Оріховського-Роксолана (XVI ст.) можна знайти суттєві риси громадянського суспільства. На його думку, громадяни повинні спрямовувати свою діяльність на забезпечення інтересів суспільства. Погляди Івана Вишенського (XVI ст.) проігнорувати ідеєю рівності людей від природи. Його майбутній ідеал — це «царство буття», де люди живуть у злагоді один з одним, рівні між собою в майновому, юридичному і моральному аспектах. На думку І. Вишенського, ці аспекти характеризують не просто суспільство, а вже суспільство іншого виду (громадянське суспільство).

У XVII–XVIII ст. ідеї природного права розвивались діячами Києво-Могилянської академії. Так, Ф. Прокопович визначає, що природному (додержавному) життю людей були притаманні і мир, і війна, і любов, і ненависть, і добро, і зло. І цей

¹ La societe civile, Centre universitaire de recherche administrative et politiques de Picardie, PUF, 1986. — P. 205.

природний стан був наповнений «беззаконними» діями людей і тому потребував суспільного договору про створення «суспільного союзу».

Ідеї свободи, демократії і гуманізму втілились у проекті Конституції Пилипа Орлика 1710 року, який визнавав основними принципами суспільного устрою українського народу демократію, республікалізм, недопустимість з боку влади порушення законів та вольностей, тобто були встановлені найважливіші принципи концепції громадянського суспільства.

Чіткіше основні аспекти громадянського суспільства в політико-правовій думці України починають окреслюватися у XIX ст. Так, М. Костомаров бачив новий устрій України як суспільство, де панує рівність громадян перед законом, свобода людини визнається як найцінніший її стан, основою суспільства є свобода господарської діяльності, що дає можливість усім членам суспільства бути власниками з рівними правами. М. Драгоманов створив концепцію суспільства, що ґрунтується на визначенні асоціації гармонійно розвиненої особистості. На його думку, саме асоціація, яка має базуватися на засадах політичної свободи, даватиме можливість суспільним відносинам розвиватися й удосконалюватися, гарантувати права людини і громадянина.

Видатний український письменник, вчений, громадський і політичний діяч І. Франко розвиває ідею політичної самостійності, яка, на його думку, є природним правом кожної нації. Він убачав такий механізм її реалізації: у реформованому суспільстві на перший план вийде громадська думка і в результаті державні інститути будуть наділені лише виконавчими функціями. До того ж Франко критикував посилення функцій державного апарату в суспільстві, вважаючи за потрібне обмежити його діяльність суспільними інститутами.

Розглянувши історію розвитку підходів до громадянського суспільства (не враховуючи сучасні погляди, які є предметом окремого розгляду), можемо зробити висновок, що громадянське суспільство — це концепція, яка характеризується відсутністю єдиного розуміння, чим часто змушувала вірити, що теперішній підхід до поняття є результатом процесу по-

ступового накопичення його сенсу. Історія значення поняття громадянського суспільства показує протилежне — колишнє значення не завжди присутнє у значенні сьогоднішньому. В історичній перспективі сенс, який полягав у розумінні громадянського суспільства, радикально змінювався, а це лише доводить тезу, що громадянське суспільство — складний і суперечливий феномен, суттєві зрушення у вивченні якого залежать від того, чи вдасться створити ефективну методологію, яка буде об'єднувати зусилля різних методів наук, що вивчають громадянське суспільство.

А. М. Мерник

ПОДХОДЫ К ПОНИМАНИЮ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА: ПУТИ СТАНОВЛЕНИЯ

В статье последовательно рассматривается история развития философско-правовой мысли гражданского общества, которая позволяет понять истоки многозначности этого понятия. Для более глубокого уяснения сути гражданского общества автором анализируются различные интерпретации теории общественного договора, обращается внимание на отождествление и противопоставление гражданского общества и государства.

Ключевые слова: гражданское общество, государство.

A. M. Mernik

APPROACHES TO THE UNDERSTANDING OF CIVIL SOCIETY: FORMATION WAYS

In this article examines the history of philosophical and legal thought of civil society, which allows us to understand the origins of ambiguity of this term. To understand better the essence of civil society, the author examines the various interpretations of the theory of social contract, drawing attention to the identification and contrasting civil society and state.

Keywords: civil society, state.

УДК: 342.51(477): 340.134

Д. Д. Задихайло, науковий співробітник
НДІ державного будівництва та місцевого
самоврядування НАПрН України

Забезпечення конституційної законності в діяльності органів держави засобами законодавчої техніки

Розширення функцій і відповідно повноважень органів державної влади є безперечним трендом у розвитку їх законодавчого, і зокрема конституційно-правового, забезпечення. Разом з цим об'єктивним процесом, що має у своїй основі загострення основних соціальних, економічних, екологічних, демографічних та інших проблем людства, яке переживає етап глобалізації суспільного життя, відбувається і ціла низка патологічних перетворень у державі під відомими діагнозами бюрократизації, корупції і навіть криміналізації окремих державних органів. Саме тому зростає соціально-політична ціна забезпечення конституційної законності в діяльності держави та її органів. Одним із напрямів забезпечення такої законності є необхідність запровадження нових вимог саме до законотворчої діяльності держави, у процесі якої і створюється відповідне законодавче забезпечення функціонування окремих її органів. Інструментальна досконалість таких джерел законодавства, що визначається їх узгодженістю, у системному форматі має забезпечувати не тільки технократичну ефективність діяльності публічної влади, але і запровадити більш високі стандарти законності, додержання або відхід від

© Задихайло Д. Д., 2011

161